

předpovědi bude internacionalizace mnohem slabší v porovnání s předpovědí techno-optimistů. Demokracie zřejmě poklesne v hlavních světových demokraciích, zatímco zřejmě vzroste v zemích, jako je Čína. Profesionalizace proběhne zejména na globální úrovni, zatímco potlačí lokální a regionální aktivity, které nebude možné kooptovat do mezinárodního aktivismu. Konečně triumf vidí Tilly jako velmi nepravděpodobný, a zdůrazňuje, že je to škoda, protože taková varianta by znamenala bezprecedentní demokratizaci současných společností.

Kniha *Social Movements, 1768–2004* je jednoznačně velmi přínosným dílem. Je tomu tak zejména proto, že mapuje velmi rozsáhlé období a snaží se sociální hnutí uchopit jako specifickou formu politické aktivity, která má svůj autonomní historický vývoj. Zde ale podle mého názoru spočívá hlavní nedostatek knihy. Jen velmi opatrně a v náznacích vystupuje z teoretického paradigmatu mobilizace zdrojů, které vnímá sociální hnutí především (respektive *jen*) jako politické subjekty. Čtenář se například nedozví nic o kulturních kontextech hnutí ani o možném ovlivnění těchto kontextů. Tillyho definice pak podle mého názoru příliš ostře vyřezává obrysy území sociálních hnutí, čímž vylučuje mnohé hraniční jevy. Podle této optiky sítím propadávají například mnozí angažovaní umělci, ne-racionálně organizované aktivity apod.

John A. Hall; Frank Trentmann (eds.) *Civil Society. A Reader in History, Theory and Global Politics.*

Palgrave Macmillan, 2005, 308 s. ISBN: 1-40391-543-1.

Dušan Janák

Občanská společnost je koncept v posledních desetiletích často používaný nejen sociálními vědci pro zkoumání a popis společnosti. Představuje také populární pojem politické rétoriky a veřejného diskurzu. Publikací, dotýkajících se tématu občanské společnosti, vychází každoročně u nás i v zahraničí poměrně velké množství.

Ani pro tvůrce titulu *Civil Society. A Reader in History, Theory and Global Politics* není občanská společnost výjimečným nebo novým tématem. Sociolog John A. Hall již dříve editoval sborník *Civil Society: Theory, History, Comparison* (1995), historik a kulturolog Frank Trentman zase titul *Paradoxes of Civil Society* (2003) – jeho stejnojmenná stať uvádí i toto číslo *Sociálních studií* a stejně tak zde najdeme recenzi na zmíněný titul. Jejich společným úsilím vznikla publikace spojující perspektivy a zájem historiků i sociologů. Historické přiblížení široké tradice úvah o občanské společnosti, kterou se snaží sborník představit, by mělo sloužit jak těm, kteří se zajímají o historickou evoluci fenoménu občanské společnosti, tak těm, kdo jsou zaujati současnými diskusemi nad občanskou společností nebo jsou přímo jejími angažovanými účastníky

Hlavní myšlenkou a cílem autorů bylo předložit výběr klíčových textů, zásadních pro vývoj občanské společnosti jako konceptu či ideje, i občanské společnosti jako určité formy společenské praxe od sedmnáctého století až po současnost. Autoři v předmluvě píší, že „...kniha je pěšinou napříč klíčovými debatami [o občanské společnosti, pozn. DJ], připojuje některé zapomenuté uličky, ale také zkracuje některé více konvenční a kdekoli snadno dostupné. Je pozváním k rozšíření, diskusi a třibení termínů debaty v evropských i ne-evropských

kontextech, nikoli prezentací určité esencialistické vize“ (ix). Tím se snaží současné debaty zasadit do jejich širších historických souvislostí a zároveň je o nové souvislosti obohatit a otevřít je i dalším netradičním myšlenkovým proudům.

Důležitou součástí knihy je úvodní pětadvacetistránková kapitola z pera editorů, nazvaná „Boje o občanskou společnost: úvodní perspektivy“, v níž autoři nabízejí základní konceptuální rámec, s nímž ke studiu občanské společnosti přistupují a podle něhož strukturovali i texty knihy. Fenomén i koncept občanské společnosti vidí jako stav neustálého zápasu o jeho definici i prosazování určité společenské praxe. Přetrvávající atraktivitu konceptu občanské společnosti a důvody jeho neustálých návratů, reformulací a znovuzkřížení i po periodách potlačování (druhá světová válka, studená válka a komunistická totalita) spatřují ve skutečnosti, že občanská společnost je koncept úzce spjatý s demokratickým politickým uspořádáním a má zřetelnou morální dimenzi. Ta se nachází v kontextu napětí mezi stejností a růzností, které je podle nich pro koncept občanské společnosti zásadní.

Editori vymezují čtyři základní silová pole, kolem kterých se sváděly a svádí diskurzivní boje. „Boje o občanskou společnost lze úspěšně nahlížet v termínech obav z odlišnosti, tendencí společnosti orientované na zisk, strachu z totality a závislosti, a napětí mezi teorií a praxí,“ píše na začátku knihy (3). S odkazy na texty uvedené dále v knize autoři ukazují, jak čtyři zmiňované tenze prosakují v časově i prostorově vzdálených debatách o občanské společnosti.

Téma krizových momentů odlišnosti se projevuje jak v úvahách o sektách a náboženské toleranci anglických a německých osvícenců, tak například v Gellnerově popisu schopnosti islámu odporovat sekularizujícím tendencím. Náboženství hrálo podle autorů důležitou roli v exportu evropské občanské společnosti do světa. Kontrast mezi religiózní dimenzí sociálního života Východu a více sekulární historií Západu se odráží i v současných debatách o globální občanské společnosti.

Kladné ocenění i zatracování rysů tržní společnosti a konzumu je další nitkou, jež prolíná historií bojů o občanskou společnost. Z kritiků, kteří k tomuto rysu vzhlíží z nejrůznějších důvodů s nedůvěrou, autoři uvádí například Rousseaua, Marxe, Habermase, Putnama či Havla. Z těch, kteří dokáží v tržních mechanismech nalézt stabilizační, nebo dokonce občanskou společnost rozvíjející potenciál jmenují Montesquieua a Smithe, ze současných autorů například Johna Keana.

Důraz na právo na odlišnost a svobodu sebeurčení v liberální tradici (paradigmatický zrod anti-totalizujícího užití termínu občanská společnost v protikladu ke státní moci autoři spatřují v díle Johna Locka) i protichůdný důraz na občanské ctnosti vázaný na požadavek určité jednoty a společenské unifikace v tradici republikánské, lze v obou variantách úspěšně spojovat s ideou i praxí občanské společnosti. Tak se mohl koncept občanské společnosti paradoxně úspěšně spojit s nacionalismem i imperialismem, jak to dokazují post-kolonialistické kritiky (Chatterjee) i samotné imperialistické texty, které se snaží diferencii státu a občanské společnosti setřít (například Goebbles, Lenin).

Osa vztahu teorie a praxe, která tvoří poslední ze čtyř dimenzí debat o občanské společnosti, odráží skutečnost, že občanská společnost není jen analytický teoretický koncept, ale i praktický činnostní obsah a že obě tyto složky jsou ve vztahu neustálého vzájemného posilování i napětí. Zdůrazňovaným teoretikem, tematizujícím s velkou jasností motiv občanské společenské praxe, kultivující dále formy teoretického uvažování a politického zdůvodňová-

ní, je Alexis de Tocqueville, který má v publikaci jeden z nejdelších příspěvků. Další texty jsou vybrány z radikální emancipační tradice, kterou v knize zastupuje například stať paní Laytonové z londýnského Spolku ženské spolupráce ze sklonku 19. století, z filantropicky motivovaných textů, nechybí ani dobová populární satira, která si bere na mušku nebývalý rozmach klubů a sdružení v Anglii v 18. století (Farting club).

Knih je vedle úvodní kapitoly rozdělena do pěti oddílů, sledujících historickou logiku vývoje diskurzu občanské společnosti. Kapitola nazvaná „Vznik rekvizit občanské společnosti“ představuje čtenáři první formulace konceptu v Evropě v 17. a 18. století.

Následující kapitola přibližuje vývoj diskurzu především kolem os emancipace, podpory i kritiky liberalismu a konzervativismu ve století devatenáctém. Vytlačení konceptu občanské společnosti v kontextu válečného a poválečného imperialismu a totalitních režimů a jeho opětovné oprášení v 70. a 80. letech 20. století představují texty kapitol nazvaných „Pod tlakem“ a „Návrat“. V závěrečné kapitole aktuálních současných diskusí jsou texty rozčleněny do tématických okruhů vztahujících se k problematice komunitarismu, vztahu konceptu občanské společnosti k mimoevropským kontextům a problematice globální občanské společnosti.

Knih obsahuje přes 70 příspěvků pocházejících od různých autorů a z různých myšlenkových tradic. Editorům se tak podařilo představit historii diskurzu občanské společnosti skrze původní texty v nebývalé šíři, v čemž spočívá silná stránka knihy. Druhou stranou mince takového přístupu je však nutně určitá plochost, jednotlivé příspěvky – většinou nepřesahující tři stránky – mají v podstatě ilustrativní charakter. Pro odborníky z řad sociálních vědců a účastníky současných odborných debat je cenná především úvodní stať a možnost seznámení se s některými obtížně dostupnými texty. Nejvíce však knihu ocení studenti a vyučující a širší okruh čtenářů z řad odborné i neodborné veřejnosti, kteří si chtějí nebo potřebují rozšířit běžné znalosti (sociální vědci, politikové, tvůrci sociální politiky a pracovníci veřejné správy, žurnalisté, členové občanských sdružení, organizátoři občanských aktivit apod.). Využití knihy jako učebního textu usnadňuje také skutečnost, že každý příspěvek je doplněn krátkou charakteristikou jeho autora.

Jozef Majchrák, Boris Strečanský, Martin Bútora (eds.): Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu.

Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2004, 398 s. ISBN 80-88935-73-3.

Slavomíra Ferenčuhová

Bratislavský Inštitút pre verejné otázky vydal v decembri roku 2004 ďalšiu z mnohých publikácií mapujúcich súčasný stav spoločnosti na Slovensku. Témou je tento raz občianske združovanie a jeho vývoj v meniacich sa podmienkach po roku 1989. Jednotlivé texty sa zameriavajú najmä na združovanie obyvateľov¹ Slovenska vo vybraných typoch nevládných neziskových organizácií. Napriek tomu, že sa autori nesnažia ponúknuť vyčerpávajúci prehľad pôsobenia neziskových organizácií ani všeobecný popis podôb občianskeho združovania, podávajú pomerne celistvý obraz vývoja občianskej spoločnosti na Slovensku po roku 1989. Pestrosť činností jednotlivých organizácií, množstvo problémov a tém, ktoré otvárajú, ale aj záujem ľudí,